

ДЕМЧИШИН Д. А.,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології
(*Донецький державний університет
внутрішніх справ*)

ПУСТОВИЙ О. О.,
кандидат юридичних наук,
капітан поліції,
старший викладач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(*Національна академія внутрішніх
справ*)

УДК 343.343.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.22>

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ

У статті досліджено індивідуально-профілактичні заходи запобігання хуліганству. Під індивідуальним запобіганням хуліганству запропоновано розуміти комплекс кримінологічного-психологічного заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), які спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку і моральності та зумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки. Більша частина індивідуально-профілактичних засобів запобігання хуліганству полягає у встановленні та корекції якостей особи, які штовхають її на демонстрацію своєї агресії та зухвалості.

Запропоновано такі етапи запобігання хуліганству на індивідуальному рівні: 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувались до адміністративної/кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) встановлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі у суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів із урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуально-профілактичних засобів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву.

Зазначається, що проблема запобігання хуліганству полягає в тому, що часто такі дії складно спрогнозувати, оскільки інколи навіть сам правопорушник не може відповідати за свої реакції на об'єктивні збудники. Саме тому наголошується на важливості своєчасного встановлення осіб, потенційно здатних на антигромадську поведінку.

Ключові слова: *хуліганство, запобігання, профілактика, агресія, емоція, індивідуальний рівень.*

Demchyshyn D. A., Pustovyi O. O. Individual preventive measures to prevent hooliganism

The article examines individual preventive measures to prevent hooliganism. Under the individual prevention of hooliganism, it was proposed to understand

a complex of criminal and psychological measures and means aimed at the timely identification, prevention and correction of a person's personal qualities (value orientations, motives, etc.), which distort in her mind, prohibitions on violation of public order and morality are established and cause the desire to do hooligan actions with the aim of self-realization and demonstration of antisocial behavior. Most of the individual-prophylactic means of preventing hooliganism is to establish and correct personality traits that push it to demonstrate its aggression and insolence.

The following stages of preventing hooliganism at the individual level are proposed: 1) identification of persons inclined to commit hooliganism (having certain dependencies, were brought to administrative / criminal liability for hooliganism, etc.); 2) establishing the features of the mechanism of criminal-illegal behavior (determination complex); 3) study of the personality of a criminal offender, his civic position and role in society (microsocial ties); 4) planning of measures taking into account the individual determination complex of the offender; 5) implementation of individual prophylactic means; 6) fixation of the achieved results and temporary control in order to timely prevent relapse.

It is noted that the problem of preventing hooliganism is that it is often difficult to predict such actions, since sometimes even the offender himself cannot be responsible for his reactions to objective pathogens. That is why the importance of timely identification of persons potentially capable of antisocial behavior is emphasized.

Key words: *hooliganism, prevention, prevention, aggression, emotion, individual level.*

Вступ. Сьогодні кримінологія має безліч способів та шляхів запобігання та протидії кримінально протиправній діяльності. При цьому найбільш ефективними залишаються індивідуально-профілактичні. Це зумовлено тим, що безпосередній вплив на особистість кримінального правопорушника позбавляє його реальної та потенційної суспільної небезпеки. Особливої актуальності це набуває, коли йдеться про кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, в особливості – хуліганства. Така кореляція пояснюється антисуспільною спрямованістю та зухвалою поведінкою людини. Саме тому безпосередня робота з останньою часто дає більш швидкий, ефективний та довгостроковий результат. Отже, враховуючи вказане, вважаємо за доцільне розглянути сутність індивідуально-профілактичних заходів та засобів запобігання взагалі та хуліганству зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно відмітити, що заходи запобігання та профілактики хуліганства ставали предметом наукових досліджень В.В. Голінай, М.Й. Коржанського, В.В. Кузнецова, В.А. Мисливого, А.А. Музики, В.В. Сташиса, Є.В. Фесенка та інших вчених. Слід відмітити, що заходи запобігання хуліганству на індивідуальному рівні у сучасній кримінологічній доктрині досліджені недостатньо.

Тому **метою цієї статті** є дослідження індивідуально-профілактичних заходів запобігання хуліганству.

Результати дослідження. А.І. Алексеев, С.І. Герасимова, АЛ. Сухарев вважають, що індивідуальна профілактика спрямована на виявлення та усунення (блокування, нейтралізацію) криміногенних факторів, безпосередньо пов'язаних з поведінкою, способом життя, мікросередовищем таких осіб [2, с. 40], що, як видається, значно звужує зміст даного виду запобігання злочинам та відображає соціально-правову природу заходів загальносоціальної профілактики злочинів. Узагальнюючи у цілому наукові підходи з означеної проблематики, А.І. Алексеев та О.Б. Сахаров під індивідуальною профілактикою злочинів розуміють систему цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, що профілакується, з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і одночасно формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки [3, с. 53]. Ми погоджуємось із думкою вищевказаних вчених та зі свого боку додамо, що загальносоціальні та, навіть, спеціальні профілактика

та запобігання є корисними для створення певного каркасу, на якому будуються кримінологічні стратегії. Коли йдеться про необхідність зниження рівня певного виду кримінально протиправної діяльності, доцільно в першу чергу застосовувати саме індивідуальні засоби, які спрямовані на осіб, які вчиняють такі суспільно небезпечні діяння.

Вивчаючи злочин як окремий механізм індивідуальної злочинної поведінки, слід зазначити, що він є системою, яка підпорядковується дії певних закономірностей. Істотну роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки відіграють психологічні фактори, які проявляються у споживчій мотиваційній сфері злочинної поведінки та стані злочинця на момент скоєння злочину, а також мотиваційні та вольові фактори, що забезпечують подолання труднощів за умов досягнення цілей, спонукають до активних дій за наявності внутрішніх та зовнішніх перешкод [16, с. 115–118]. Учені-юристи висловлюють різні погляди на сутність індивідуальної профілактики і дають неоднозначні визначення цьому поняттю. Д.А. Кирилов зараховує до неї заходи з ресоціалізації особистості осіб, від яких можна реально очікувати вчинення злочинів [13, с. 17]. Більш повне й обґрунтоване визначення сутності цього поняття запропонував Г.І. Фільченков, який вказав, що індивідуальна профілактика полягає у своєчасному виявленні осіб, від яких, судячи з протиправної поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, та прийнятті до таких осіб передбачених законом заходів виховного та іншого впливу з метою запобігання злочинів, усунення причин і умов, що їм сприяють» [25, с. 45]. Кримінальне правопорушення у будь-якому випадку являє собою результат волевиявлення людини. Таке волевиявлення може полягати у прийнятті рішення вчинити або не вчинити певні дії, які спровокують суспільно небезпечні наслідки. Звичайно, коли йдеться про протиправне діяння, апріорі враховується роль як кримінального правопорушника, так і потерпілого у механізмі протиправної поведінки. При цьому і хуліганство само по собі є достатньо непередбачуваним актом, оскільки часто складно спрогнозувати, що саме стане каталізатором такого роду негативної реакції особи. Враховуючи це, дійсно, стає в повній мірі зрозуміло, що взаємодія з особами, які або вже вчинили, або мають схильність до вчинення кримінально протиправних хуліганських дій (наприклад, притягались до адміністративної відповідальності за аналогічні діяння), є дуже важливою в загальній системі запобігання та протидії кримінально протиправній діяльності.

О.М. Джужа індивідуальну профілактику визначає як процес впливу на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, соціальне оточення. Цей вид діяльності є цілеспрямованою роботою з конкретною людиною та її найближчим оточенням. Об'єктами такої профілактики є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну ймовірність учинення ними злочинів. Погляди, мотиви, система ціннісних орієнтацій особи можуть стати основою для профілактичного впливу на неї лише тоді, коли ці погляди, мотиви, орієнтації мали вияв в антигромадській поведінці. Зважаючи на механізм злочинної поведінки, індивідуальна профілактика має бути спрямована на особу та її негативні риси, на середовище, що формує цю особу, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують учинення злочинів [18, с. 301]. Отже, думка вченого є схожою із нашою. Дійсно, не тільки спеціальна та загальносоціальна профілактика має враховувати саме симбіоз об'єктивних та суб'єктивних чинників, які сприяють або зумовлюють суспільно небезпечне діяння. Хуліганство напряму залежить від акту поведінки правопорушника, при цьому певна частина діянь зумовлені потерпілими. У зв'язку із чим встановлення мотивації та причинно-наслідкових зв'язків допомагають підібрати правильні заходи та засоби індивідуального кримінологічного впливу на особу.

Заходи індивідуальної профілактики, на відміну від загальної, спрямовані безпосередньо на особу професійних злочинців й обставини, що формують антигромадську позицію. Індивідуально-виховний вплив на особу правопорушника пов'язаний із запобіганням протиправної поведінки осіб, які ще не мають міцної антигромадської установки. І це цілком зрозуміло. Інша справа – злочинець-професіонал, який уже пройшов іспит кримінальним покаранням. Однак і тут заперечувати можливість уживання педагогічних заходів, мабуть, не можна. Коли йдеться про запобігання злочинам із боку професіоналів, то варто врахо-

увати неминучість примусових заходів, оскільки багато осіб не піддаються вихованню і є невинуватими. Вони навіть самі цього не заперечують. Ось чому так важливо поряд з індивідуальною профілактикою вживати комплексних заходів для припинення злочинної діяльності на стадіях підготовки чи замаху на злочини [19, с. 547]. Вказана думка має право на існування, однак, на наш погляд, вона більш доречна коли йдеться про насильницькі або майнові кримінальні правопорушення. Словосполучення «злочинець-професіонал» навряд чи можна застосовувати до особи, яка вчинила хуліганство, навіть якщо це відбувалось неодноразово. В цьому випадку індивідуальна робота може проводитись на будь-якому етапі, оскільки часто хуліганські дії зумовлені виключно одним чинником (алкогольна залежність, надмірна агресія тощо), викорінення якого достатньо для рішення проблеми.

Індивідуальна профілактика – це діяльність уповноважених органів з «індивідами», тобто окремими, конкретними людьми, носіями неповторних особливостей особистості, що сформувалися у результаті обставин їх розвитку, життєдіяльності та виховання. Індивідуальна профілактика злочинів здійснюється у двох формах – безпосередній та ранній. Г.А. Аванесов зазначає: «Виникає необхідність здійснення не тільки безпосередньої профілактики (коли об'єктом профілактичного впливу виступає особа, яка перебуває, умовно кажучи, у стані, наближеному до вчинення злочину), а й ранньої профілактики (тут об'єктом впливу є особистість, яка характеризується негативно, перебуває, однак, на стадії, умовно кажучи, ще віддаленій від вчинення злочину)» [1, с. 403]. Ми згодні зі вченим, особливо враховуючи те, що остання теза максимально актуальна в контексті розглядуваного нами кримінального правопорушення.

Спрямовуючи індивідуальну профілактику на особу, необхідно враховувати умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують скоєння кримінально карних діянь. Індивідуальна профілактика виконує роль соціального інструмента, метою якого є нейтралізація або усунення негативних внутрішніх рис, коригування поведінки. В.М. Бурлаков пропонує механізм індивідуальної профілактики, що допоможе діагностувати криміногенні вади особистості. Він структурує цей процес на самостійні етапи: – виявлення осіб, які підлягають профілактичному впливу; – вивчення особистості та умов її соціального середовища перебування; – прогнозування антигромадської поведінки і планування запобіжних заходів; – реалізація цих заходів та контроль отриманих результатів; – фіксація досягнення цілей індивідуальної профілактики [5, с. 86–87]. Вказаний підхід є актуальним, однак у випадку хуліганства ми маємо певні корективи. Відтак *ми пропонуємо такі етапи*: 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувались до адміністративної/кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) встановлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі у суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів із урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуально-профілактичних засобів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву.

Комплекс заходів, що охоплює система індивідуальної профілактики злочинів, не є суворим алгоритмом. За допомогою програмного забезпечення необхідно створювати умови для вибору, з огляду на конкретні умови. Однак свобода вибору є відносною, оскільки має бути обмежена рамками законності, відомчими нормативними актами, обов'язковим прокурорським наглядом і визначатися інтересами оптимального досягнення результату в конкретних умовах [8, с. 440]. Пошук і встановлення прогностично значущих ознак злочинної поведінки є головним, але не вичерпним завданням прогнозування. Передбачається, що на кожну особу, щодо якої складається прогноз, створюється індивідуальний банк даних, тому прогностичний висновок багато в чому залежить від кількості прогностичних ознак, що його обґрунтовують, тобто отриманої відповідно до чинного законодавства інформації. Відтак неодмінною умовою дієвості прогнозування й подальшого запобігання є ретельне вивчення особи, щодо якої планується здійснення індивідуального впливу або корекції, на

предмет установлення наявності в неї прогностичних ознак, які містяться в дослідницькій карті [23, с. 179]. Прогнозування ймовірно суспільно небезпечної та антигромадської поведінки кримінального правопорушника надає можливість створити план дій, які дозволять здійснити деструктивний вплив на комфортну для кримінального правопорушника ситуацію.

Це зумовлено тим, що кримінологічне прогнозування, яке полягає в науковому передбаченні змін тенденцій і закономірностей злочинності в майбутньому, забезпечує законодавця інформацією, урахування якої дозволяє вчасно вносити відповідні корективи у кримінальне законодавство. Кримінологічні прогнози стану, структури, динаміки злочинності служать вихідним імпульсом до вивчення всіх інших передумов можливої декриміналізації окремих злочинних діянь або, навпаки, передбачуваного посилення їх пеналізації. У цих умовах кримінологічне прогнозування є початковою ланкою, предтечею кримінально-правового прогнозування: перспективи розвитку кримінального законодавства можуть бути правильно визначені тільки на основі інформації, отриманої в результаті кримінологічного прогнозу. Соціологічні дослідження, до речі, показують, що кримінальне законодавство у певних сферах змінюється головним чином залежно від того, як еволюціонує відповідна злочинність (наприклад, економічна). Не менше значення для практики протидії злочинності має оцінка зворотного зв'язку кримінологічного та кримінально-правового прогнозування. У процесі кримінологічного прогнозування необхідно брати до уваги «поправочні коефіцієнти» у вигляді запланованих законодавцем акцій із криміналізації або декриміналізації певних видів злочинів. Ігнорування ролі законодавця, його внеску у визначення кола злочинного і кримінально караного може суттєво понизити цінність та інформативність кримінологічного прогнозування. У даному випадку розглянуті види прогнозування міняються місцями, і вже кримінально-правове прогнозування служить вихідною базою для здійснення науково обґрунтованого кримінологічного прогнозу [7, с. 179]. Відповідні дослідження доводять, що зміни у законодавстві у зв'язку з прийняттям у 2001 р. нового КК України істотно вплинули не тільки на якісну характеристику злочинності, а й на її динаміку. І хоча такого роду зміни дійсно важко передбачати заздалегідь, це аж ніяк не означає, що їх не варто враховувати взагалі, тим більше, що нам відомі доволі успішні спроби реалізації цього завдання [22, с. 8; 24, с. 11]. Отже, індивідуально-профілактичні заходи мають включати в себе індивідуальне кримінологічне прогнозування.

Цікавим фактом є те, що вчені вказують, що на рівні індивідуального запобігання злочинам попередження проявляється як інформування потенційного злочинця про нерациональність спланованого ним кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір вчинити злочин. З позиції кримінального права це означає, що попередженням злочину є діяльність суб'єктів запобігання на стадії виявлення умислу на його вчинення. Якщо й попередження не зупиняє потенційного правопорушника і він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, застосовується третій, останній засіб запобігання злочинності – припинення фактично розпочатого створення умов для вчинення кримінального правопорушення, тобто припинення готування до його вчинення (ст. 15 КК України) [17, с. 108]. Проблема запобігання хуліганству полягає в тому, що часто такі дії складно спрогнозувати, оскільки інколи навіть сам правопорушник не може відповідати за свої реакції на об'єктивні збудники. Саме тому ми ще раз наголошуємо на важливості своєчасного встановлення осіб, потенційно здатних на антигромадську поведінку. Це дуже легко реалізовується на практиці шляхом проведення бесід з сусідами, колегами, родиною тощо. Однак, звичайно, такі дії входять до інших рівнів процесу запобігання кримінально протиправній діяльності.

Припинення залишається у сфері запобіжної діяльності за умови, що вчинене в процесі готування діяння не є кримінально караним. Якщо за готування до злочину передбачено кримінальну відповідальність, припинення такого готування слід розцінювати вже не як засіб запобігання, а як правове реагування на його вчинення. Правовим реагуванням, а не запобіганням слід вважати припинення злочину і на стадії замаху на його вчинення,

адже замах визнається кримінально караним діянням. Під час кримінального провадження органи кримінальної юстиції запобігають не лише рецидиву злочинної поведінки особи, яку притягають до кримінальної відповідальності, а й первинним кримінальним правопорушенням невизначеного кола інших осіб. Запобігання первинним злочинам, здійснюване органами кримінальної юстиції в процесі кримінального провадження за фактом вчинення іншого злочину, слід вважати кримінально-юстиційним, а не спеціально-кримінологічним, оскільки воно здійснюється такими органами в межах процесуальної форми, хоча ця відмінність між ними умовна [17, с. 109]. Індивідуально-профілактичне запобігання можна вважати також достатньо дієвим допоміжним інструментом кримінально-правовій протидії, оскільки взаємодія з кримінальним правопорушником дозволяє знизити рівень його суспільної небезпеки, що певним чином вплине на обсяг кримінальної відповідальності.

Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинив хуліганство, мають значення в слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Адже в цей момент на перший план виходять такі відомості, як ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статурою) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для заподіяння тілесних ушкоджень потрібно мати відповідну фізичну силу чи володіти певними біологічними ознаками. Разом із тим не можна однозначно назвати дані ознаки постійними. Вивчення особи проводиться для належного розслідування злочинів, виявлення обставин, що сприяли його вчиненню, вирішення питання про призначення покарання і, нарешті, для перевиховання засудженого, також вивчення проводиться для виявлення причин злочинності та розробки на цій основі методів, спрямованих на її попередження» [14, с. 7]. У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що вивчення особи кримінального правопорушника з метою ретельного відбору індивідуально-профілактичних заходів є елементом, який пов'язує науки кримінально-правового циклу – такі як, наприклад, кримінологія, кримінальне право та криміналістика. Як відомо, ще Ч. Ломброзо пов'язував біологічні особливості людини з її поведінкою, у тому числі – неправомірною. Саме тому в контексті індивідуального запобігання хуліганству доцільно говорити про необхідність диференціації кримінологічного впливу залежно від статевої та вікової приналежності людини.

Якщо говорити про взаємозв'язок кримінології та криміналістики в частині будівництва стратегії індивідуального запобігання, варто звернути увагу на думки вчених. Так, наприклад, Л.В. Васильєв, А.В. Дулов, А.С. Кривошеєв, Г.К. Курашвілі вважали, що вивчення особи злочинця необхідне тільки для вирішення завдань, що стоять перед криміналістичною тактикою [15, с. 7]. А.Р. Ратинов, Н.Т. Ведерников, П.П. Цветков, І.А. Матусевич вважають, що існує об'єктивна потреба використання відомостей про особу злочинця стосовно не тільки криміналістичної тактики, а й методики розслідування злочинів [21, с. 53–54]. В.К. Гавло зазначає, що криміналістику та її методику цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочинном, що проявляються зовні – у різних наслідках скоєного. У цьому плані особу треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [6, с. 197]. М.М. Демідов під особою злочинця як елементом криміналістичної характеристики розуміє стійку криміналістично значиму сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину [9, с. 39]. Особливе значення для криміналістичного вчення про особу злочинця має з'ясування її структури. М.Г. Коршик, С.С. Степичев в особі злочинця розглядають такі блоки: демографічні дані; дані, що характеризують суспільне місце обвинуваченого; відомості про умови життя обвинуваченого; відомості про стан здоров'я обвинуваченого; характер і темперамент [14, с. 16]. У контексті нашого дослідження з кримінологічної точки зору найбільш цікавим здається

підхід М.М. Демідова. Вчений дуже точно відмічає основні риси особи кримінального правопорушника, які мають бути враховані під час створення індивідуальних стратегій запобігання (сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину **в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину** – виділено нами – Д.Д.). Людина, яка вчинила хуліганство, частіше за все не намагається приховати сліди свого правопорушення, оскільки останнє, здебільшого, є спонтанним актом волевиявлення. При цьому саме особливості її психофізики та сприйняття оточуючого середовища відображаються у манері вчинення такого роду кримінального правопорушення та особливостях об'єктивної сторони. Саме це має враховуватись при обранні способів індивідуального запобігання.

Особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальних (трудовах, сімейно-побутових) та психологічних (емоції, темперамент, волеволі якості тощо). Ці ознаки відбиваються в індивідуальних властивостях особи злочинця, його стосунках із потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур: 1 – спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання; 2 – досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); 3 – охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; 4 – біологічно зумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни [12, с. 129]. Усе це дуже важливі аспекти, які мають враховуватись під час обрання стратегії запобігання.

Є.О. Центров зазначає, що, вчиняючи злочин, особливо підготовлюючись до нього, злочинець оцінює не тільки обстановку, в якій він буде діяти, але й особу потерпілого (стать, вік, фізичну силу, інтелектуальні можливості, її морально-психологічні та інші особистісні особливості) [27, с. 58]. Науковці серед агресивних реакцій злочинця виділяють: фізичну агресію (напад) – це застосування фізичної сили до іншої особи; непряму агресію – це може бути агресія, спрямована опосередковано на іншу особу (злостиві плітки, жарти) і спрямована ні на кого (крики, биття кулаком по столу і т. п.); дратівливість – це готовність до вияву негативних почуттів за найменшого збудження (грубість, різкість); негативізм – опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів; образу – ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані свідчення; підозрілість – усі люди завдають або планують завдати шкоду; вербальну агресію – висловлення негативних емоцій як через крики, сварку, так і через словесні відповіді (прокльони, погрози) [10, с. 100–106; 26, с. 8]. На жаль, більшість сучасних розробок не є універсальними та не можуть в однаковій мірі застосовуватись і до осіб, які вчинили більш тяжкі (особливо – насильницькі) кримінальні правопорушення, і до тих, хто вчинив хуліганство. Саме тому доцільно говорити про агресію, яка має бути максимально знижена під час роботи з правопорушником.

Агресивність – це стійка риса особистості, що проявляється в готовності до агресивної поведінки, виражається у прагненні до наступальних або насильницьких дій, спрямованих на нанесення ушкоджень або на знищення об'єкта наступу [28, с. 8]. Така негативна риса яскраво проявляється під час вчинення хуліганських дій. Злочинці байдужі до страждань (моральних та фізичних) інших людей, навпаки, вони прагнуть їх завдати (шляхом вчинення грубих, безжальних та деспотичних дій), отримати внутрішнє задоволення від цього. Імпульсивністю є особливість поведінки людини (у стійких формах – риса характеру), яка виражається у схильності діяти за першого спонукання, під впливом зовнішніх обставин чи емоцій [20, с. 132]. Своєчасне виявлення осіб, схильних до надмірної агресії, яка може переходити у завдання фізичного болю та страждання, зухвалої образи, може допомогти попередити хуліганські дії.

Поширена риса особистості у хуліганів, які часто вчиняють злочини спонтанно, без чіткої мети чи наміру, керуються раптово виниклими бажаннями та примхами. Вони не обдумують свої вчинки, не зважають всі «за і проти», швидко реагують і настільки ж швидко каються у вчиненому. Егоїзм означає себелюбність, надання переваги своїм особистим інтересам перед інтересами суспільними та інтересами інших людей [28, с. 116]. Егоїзм проявляється в упертості та неприйнятності всього; зосередженості на власному «Я»; завищеній самооцінці та вірі у власну неперевершеність; низькій мотивації займатись суспільно-корисними справами; схильності до ілюзій, залежностей будь-якого роду (алкоголь, наркотики, соціальні мережі тощо); зниженні (до повної відсутності) моральних критеріїв оцінки своїх вчинків. Під час хуліганства така риса проявляється у бажанні привернути до себе увагу будь-яким способом (зокрема, і протиправним), зневажливому ставленні до інтересів, прав і свобод інших осіб, виправданні власних протиправних вчинків будь-якими іншими чинниками, а не власними діями. Негативізм – це прагнення діяти неодмінно всупереч позиції пануючої більшості, за будь-яку ціну й у всіх випадках утвердити протилежну точку зору. Крім клінічних випадків безглузлого опору, негативізм як ситуативна реакція або особистісна риса зумовлений потребою суб'єкта в самоствердженні, у захисті свого «Я», а також є наслідком сформованого егоїзму суб'єкта і його відчуження від потреб та інтересів інших людей [28, с. 219, 281]. Дуже часто особи, які вчиняють хуліганські дії, заздалегідь готують знаряддя, яке допоможе їм у реалізації зухвалою наміру порушити громадський порядок. Підтвердженням нашої тези є такий приклад.

Так, відповідно до вироку Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 28 листопада 2017 року по справі 200/19684/17 (провадження Ікп-200/716/17) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України за таких обставин: *11.09.2017 року приблизно о 13.00 годині обвинувачений, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, що виразилося у зневажливому ставленні до громадського порядку та існуючих правил поведінки і моральності у громадських місцях, розуміючи, що він знаходиться у громадському місці, бажаючи протиставити себе та прагнучи показати свою зневагу та самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, поєднуючи свої дії із застосуванням невстановленої в ході досудового слідства вогнепальної зброї, вчинив хуліганство при наступних обставинах.*

Так, 11.09.2017 року приблизно о 13.00 годині обвинувачений, розуміючи, що він знаходиться у громадському місці, утримуючи при собі невстановлену в ході слідства вогнепальну зброю, зустрів раніше незнайому та малознайому осіб, які стояли біля під'їзду № 1 буд. № 6 про вул. Козака Мамає у м. Дніпро.

Після чого обвинувачений, безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, що виразилося у зневажливому ставленні до громадського порядку та існуючих правил поведінки і моральності в громадських місцях, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, однак прагнучи самовиразитися таким чином у зухвальстві, неповазі до суспільства, тобто показати свою зневагу до існуючих загальноприйнятих правил і норм поведінки у суспільстві, поєднуючи свої дії із застосуванням невстановленої в ході слідства вогнепальної зброї, знаходячись на відстані приблизно 10 метрів від потерпілих, утримуючи в правій руці невстановлену в ході слідства вогнепальну зброю, здійснив один постріл в область тулуба потерпілому, спричинивши йому тілесні ушкодження у вигляді: сліпого непроникаючого вогнепального поранення передньої черевної стінки ліворуч, яке розпочинається раною на передній поверхні черева ліворуч ближче до гребня лівої клубової кістки, далі переходить в раньовий канал, який йде спереду назад з ушкодженням по ходу якого: шкіри, підшкірно-жирової клітковини та сліпо закінчується в м'язах передньої черевної стінки стороннім тілом округлої форми (куля), яке за своїм характером відноситься до легких тілесних ушкоджень, як таке, що спричиняє короткочасний розлад здоров'я, тривалістю понад 6 діб, але не більше, як три тижні (21 день).

Після чого обвинувачений, утримуючи при собі нестановлену слідством вогнепальну зброю, разом із потерпілим сіли у нестановлений слідством транспортний засіб – таксі та покинули місце вчинення злочину. Продовжуючи свою злочинну діяльність, 11.09.2017 року приблизно о 13.25 годин обвинувачений, приїхав на нестановленому слідством транспортному засобі таксі на парковку ТРЦ «Терра», розташовану по пр. Б. Хмельницького, 118-д у м. Дніпро, де вийшовши з таксі, побачив раніше знайомого, який йшов повз зупинку громадського транспорту, яка розташована біля ТРЦ «Терра» по пр. Б. Хмельницького, 118-д у м. Дніпро.

Далі, обвинувачений, знаходячись на вказаній зупинці громадського транспорту, розуміючи, що він знаходиться у громадському місці, утримуючи при собі нестановлену в ході слідства вогнепальну зброю, безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, що виразилося у зневажливому ставленні до громадського порядку та існуючих правил поведінки і моральності в громадських місцях, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, однак прагнучи самовиразитися таким чином у зухвалстві, неповазі до суспільства, тобто показати свою зневагу до існуючих загальноприйнятих правил і норм поведінки у суспільстві, поєднуючи свої дії із застосуванням нестановленої в ході слідства вогнепальної зброї, перебуваючи на відстані приблизно двох метрів від потерпілого здійснив один постріл із нестановленої слідством вогнепальної зброї потерпілому в область челюсті зліва, спричинивши потерпілому тілесні ушкодження у вигляді: вогнепального поранення челюсті. Перелом верхньої челюсті зліва [11]. Наведений вирок є наочним прикладом негативізму та нігілізму особи, яка, усвідомлюючи протиправність та антиморальність своїх дій, продовжувала порушувати громадський порядок, застосовуючи при цьому предмет, який має підвищену суспільну небезпечність.

Під час вчинення протиправних дій, що грубо порушують громадський порядок, негативізм проявляється передусім в установці особи на заперечення встановлених вимог у суспільстві щодо норм спілкування та поведінки з іншими людьми; це призводить до вчинення показових протиправних дій, спрямованих на знецінення існуючих правил. Фанатизм – жагуча відданість своїм переконанням, поєднана з крайньою нетерпимістю до чужих поглядів і прагнень. Такі особи знаходять підтримку у взаємному визнанні, їм характерна підвищена емоційність, некритичне ставлення до будь-якої інформації, що підтверджує їхні погляди, неприйняття критики, навіть доброзичливої [28, с. 566]. Ця риса притаманна хуліганам – представникам різних субкультур (панки, скінхеди тощо), учасникам угруповань «за інтересами» (клуби футбольних фанатів). Фанатизм характерний для осіб молодого віку, які не знаходять підтримки у соціумі та долучаються до кола однодумців. Поділяючи правила групи (часто асоціальні), вони отримують визнання та здобувають авторитет, виправдовуючи протиправні вчинки «вищою метою». Для них характерна підвищена емоційність, нездатність критично сприймати інформацію. Вбачається, що зазначені негативні риси особистості (їх перелік не є вичерпним), – як кожна окремо, так і в поєднанні з іншими, можуть формувати протиправне прагнення особи вчинити кримінальне правопорушення [4]. Отже, на нашу думку, **під індивідуальним запобіганням хуліганству необхідно розуміти комплекс кримінологічно-психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), які спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку і моральності та зумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки.**

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що більша частина індивідуально-профілактичних засобів запобігання хуліганству полягає у встановленні та корекції якостей особи, які штовхають її на демонстрацію своєї агресії та зухвалості. Значно ускладнює процес реалізації такого роду стратегій часто непередбачуваний характер досліджуваного суспільно небезпечного діяння та важкий у прогнозуванні детермінаційний комплекс. При цьому наразі саме індивідуально-профілактичні засоби запобігання можна вважати максимально ефективними для боротьби з проявами хуліганства.

Список використаних джерел:

1. Аванесов Г.А. Криминология. Москва : Академия МВД СССР, 1984. 500 с.
2. Алексеев А.И. Герасимов С.И., Сухарев А.Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы : монография. Москва : НОРМА, 2001. 496 с.
3. Алексеев А.И., Сахаров А.Б. Причины преступлений и устранение их органами внутренних дел. Москва : Академия МВД СССР, 1985. 256 с.
4. Артюхова В.В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : дис. канд. юр. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2021. 313 с.
5. Бурлаков В.Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования. Санкт-Петербург, 1998. 184 с.
6. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Изд. Томского у-та, 1985. 333 с.
7. Гладкова Є.О. Функціональний зміст прогнозування у сфері протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 178–186.
8. Гладкова Є.О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу*. Харків, 2017. С. 48–52.
9. Демидов Н.Н. Изучение личности преступника в процессе расследования : дисс. к.ю.н. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Волгоград, 2003. 187 с.
10. Ениколопов С.Н. Некоторые результаты исследования агрессии. *Личность преступника как объект психологического исследования*. Москва : Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 100–109.
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
12. Жбанков В.А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. Москва : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.
13. Кириллов Д.А. Индивидуальная профилактика преступлений органами внутренних дел : учеб. пособ. Тюмень : Тюмен. ВШ МВД РФ. 1994. 112 с.
14. Коршик М.Г., Степичев С.С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. Москва : Юрид. лит-ра, 1969. 20 с.
15. Кривошеев А.С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. Москва, 1971. 80 с.
16. Криминологія (Загальна частина) : навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Бандурки; А.Б. Блага, І.Г. Богатирьов, Л.М. Давиденко та ін. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 240 с.
17. Куц В.М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2016. № 4. С. 103–112.
18. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В.В. Коваленко, Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2010. Т. VI. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.
19. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О.М. Джузи. Київ : Атіка. 2011. 718 с.
20. Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Педагогика-Пресс, 1998. 440 с.
21. Ратинов А.Р. Советская психология как наука. *Советское государство и право*. 1965. № 5. С. 53–54.
22. Солопанов Ю.В. Криминологическое прогнозирование и планирование борьбы с преступностью. Лекция. Москва : МВШМ МВД СССР, 1983. 38 с.
23. Сподарик Н.І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студен-

тами ВНЗ : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2018. 279 с.

24. Токарев А.Ф. Криминологическое прогнозирование и планирование предупреждения преступлений. Лекция. Москва : Академия МВД СССР, 1990. 28 с.

25. Фильченков Г.И. Предупреждение и раскрытие групповых преступлений несовершеннолетних : учеб. пособ. Москва : ВНИИ МВД России, 1997. 146 с.

26. Храмцов О.М. Криминологія вербальної агресії : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2003. 19 с.

27. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Москва : Изд-во МГУ, 1988. 158 с.

28. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

